

JAN FILIP, *Enzyklopädisches Handbuch zur Ur- und Frühgeschichte Europas*, III, *Addenda*, Praga, 1998, XII+388 p., cu numeroase figuri în text. Volum îngrijit și editat de Jiří Hrala.

Continuarea *Manualului Enciclopedic* al profesorului Jan Filip¹, printr-un volum *Addenda*, părea compromisă prin dispariția în 1981 a autorului. Dar iată că, printr-un efort susținut, care a însemnat colaborarea mai multor specialiști din Cehia ca și din alte țări, Jiří Hrala, de la Institutul de Arheologie al Academiei de Științe din Praga, a reușit să scoată de sub tipar și cel de-al treilea volum, care încheie seria.

Cu o structură identică primelor două volume, cel de-al treilea, subintitulat *Addenda*, vine să completeze omisiunile primelor două, dar mai cu seamă să introducă date noi, ivite în intervalul 1969–1997. După cum afirmă de altfel și editorul, un accent principal s-a pus pe tratarea unor zone mai puțin abordate în volumele precedente, în speță țările balcanice. Destinat în special pre- și protoistoriei, volumul acordă o atenție marcată și arheologiei medievale timpurii, ținându-se cont de progresele înregistrate în ultima vreme în acest domeniu. Cum era și de așteptat, majoritatea vocilor sunt prezentări de specialiști în pre- și protoistorie – data nașterii, studiile, specialitatea, locul de muncă, săpături, bibliografia principală. Sunt menționați pentru prima dată și cercetători a căror consacrare profesională s-a produs în ultimele două decenii, totodată fiind aduse la zi și unele voci bibliografice apărute deja în volumele precedente. Din România sunt trecuți 45 de cercetători (arheologi, numismați, medievști, antropologi etc.). O categorie importantă și bine reprezentată este cea a siturilor arheologice (așezări, cimitire, depozite etc.). Sunt menționate datele de ordin administrativ, data și caracterul cercetării,

conținutul principal al descoperirii, încadrarea cultural-cronologică și cele mai importante referiri bibliografice aduse la zi. Unele situri, menționate deja în celelalte două volume, sunt reluate cu completări, ca de pildă, pentru România, siturile de la Apahida, Cernică, Gumelnița etc. În afara localităților cu descoperiri arheologice mai sunt introduse și centre științifice de seamă, fiind menționate principalele instituții de specialitate, cu publicațiile lor. Termenii de specialitate, în chip firesc mai puțin numeroși în acest volum, completează lacunele volumelor precedente, cu trimiteri bibliografice recente. Se remarcă vocile *Postprocessual archaeology* (p. 276) și *Processual archaeology* (p. 280–281), ambele redactate de A. Marcianiak, ce reprezintă demersuri recente ale cercetării arheologice moderne. Ultima categorie importantă este cea a publicațiilor, periodicelor, nou apărute. Sunt menționate cu titlul exact, locul și anul apariției, acronimul, numerele apărute în fiecare an. Și în acest caz se fac completări la vocile apărute în primele două volume. Ilustrația, exclusiv desenată, cuprinde planuri de situri, morminte, reconstituiri, material arheologic. Deseori sunt ilustrate pentru prima oară descoperiri încă nepublicate *in extenso*, cum ar fi cazul, de pildă, al mormântului germanic din sec. IV p.Chr. de la Beroun-Závodi, din Cehia (p. 35–36) sau al celui colectiv, biritual, de la Slaný, lângă Praga, aparținând unei grupe șnurceramice (p. 309).

Cea mai mare parte a textului este redactată în germană, fiind mai puține vocile apărute în franceză sau engleză.

Numărul vocilor publicate în cel de-al treilea volum al *Manualului Enciclopedic de pre- și protoistorie* a depins în foarte mare măsură de fișele alcătuite de diferiți specialiști din întreaga Europă trimise colectivului condus

¹ Jan Filip (sub red.), *Enzyklopädisches Handbuch zur Ur- und Frühgeschichte Europas* I (a–k), Praga, 1966; II (l–z), Praga, 1969.

de Jiří Hrala, care le-a colonaționat și uniformizat. Ca atare orice omisiune privind persoane, localități, publicații, termeni de specialitate etc. cu greu poate fi imputată redactorilor cehi. Poate și modul de redactare a fișelor să fie responsabil pentru citarea unor specialiști după prenume și nu după numele de familie, cum este cazul, bunăoară, pentru Nica Marin (p. 218), sau Harhoiu Radu (p. 285).

Unei lucrări de dimensiunile celei în discuție îi sunt inerente greșelile, volumul de date făcând imposibilă o redactare perfectă. Scăpările menționate nu scad însă importanța celui de-al treilea volum, care, împreună cu cele două publicate cu ani înainte, fac din *Manualul Enciclopedic* inițiat de profesorul Jan Filip un instrument prețios de informare rapidă pentru arheologii europeni,

Monica Șandor-Chicideanu

SOFIJA S. BEREZANSKAJA, VICTOR I. KLOČKO, *Das Gräberfeld von Hordeevka*, Archäologie in Eurasien, 5, Rahden/Westf. 1998, VII+88 p., 1 tabel, 9 fig. în text, 83 planșe în afara textului.

Volumul, între cele dintâi dintr-o serie inaugurată de către Eurasien Abteilung a DAI, se ocupă de prezentarea monografică a unui cimitir tumular din epoca bronzului din Ucraina. Este vorba de necropola de la Hordeevka, cercetată în 1968 și apoi în 1987–1988.

Cimitirul este situat pe malul stâng al Bugului de sud, din punct de vedere administrativ aparținând raionului Trostianetk, regiunea Vinnița (*Lage des Gräberfeldes* p. 2). Au fost cercetați 40 de tumuli, dispuși în șiruri (pl. 1), din care patru aparțin Bronzului timpuriu sau perioadei sarmate, restul de 36, cu 38 de morminte de înhumatie, aparțin bronzului târziu. Cei mai mulți tumuli au fost jefuiți, astfel că o bună parte a informației a rămas necunoscută. În al doilea capitol sunt descrise obiceiurile de înmormântare (*Bestattungssitten* p. 3–7), respectiv structura mormintelor, amenajările funerare (vetre), poziția și orientarea mormintelor. Urmează o discuție pe larg asupra inventarelor funerare (*Beigaben* p. 8–17) pe categorii: unelte, arme, piese de harnașament, piese de port, ceramică, varia. În cadrul discuției, succinte, asupra cronologiei necropolei (*Chronologie* p. 18–20), aceasta este împărțită în 4 faze –Hordeevka I–IV –, pe baza sincronismelor cu alte descoperiri din Ucraina, regiunea carpatică și zona est-mediteraneană. Foarte importante sunt cele cinci date ¹⁴C calibrate, una pentru faza I și patru pentru faza IV, din păcate însă fără a se specifica identitatea probei (laborator și număr) și nici programul folosit pentru calibrare. După opinia autorilor, faza

Hordeevka I, cu opt tumuli, este corelată cu etapele mai noi ale culturilor Komarow și Trzciniec, cu faza „Protobelogradovka”, cu fazele mai vechi ale culturilor Noua și Sabatinovka, cu etapele Bz B–Bz D, având o durată de la circa 1500 la 1300 a.Chr. Faza Hordeevka II, cu 19 tumuli, este sincronizată cu fazele târzii Noua și Sabatinovka, cu cultura Belogradovka și cu faza timpurie a culturii Vysocko, de pe malul drept al Niprului. Faza a doua este încadrată de autori în intervalul Bz D–Ha A1, în cronologie absolută între 1300–1200 a.Chr. Faza Hordeevka III, cu numai 4 tumuli, este pusă în legătură cu sfârșitul culturii Belogradovka și începutul culturilor Černoles și Belozerka, ceea ce ar corespunde etapei central europene Ha A2, respectiv intervalului 1200–1100 a.Chr. Faza Hordeevka IV, cu cinci tumuli, este sincronizată cu sfârșitul culturii Belozerka, cu faza timpurie Černoles, corespunzând, în opinia autorilor, etapei Ha B. Pentru încadarea culturală a cimitirului (*Kulturelle Zuordnung* p. 21–25) autorii menționează substratul local anterior – așa-numita cultură Mnogovalikovaia sau Mehrwulstkeramik-Kultur –, dar arată că în același timp, prin caracteristicile sale, cimitirul de la Hordeevka nu se poate încadra în nici una dintre grupele culturale cunoscute, fiind mai degrabă expresia unui grup nou, aparținând așa-numitei Hügelgräberkultur din Europa Centrală. După ce reiterează pe scurt principalele caracteristici ale necropolei (*Zusammenfassung* p. 27–28), autorii consideră descoperirea de la Hordeevka